

MISCELLANEA

mjr Marek Paprocki

CS SG w Kętrzynie

STRAŻ GRANICZNA 1928-1939.

WYBRANE PROBLEMY BEZPOŚREDNIEJ OCHRONY GRANICY

23 grudnia 1927 roku Prezydent Rzeczypospolitej wydał rozporządzenie¹ „O granicach państwa”, w którym między innymi ustalono następujący podział pogranicza:

1. Pas drogi granicznej – rozciągał się wzdłuż linii granicznej, obejmował obszar gruntów o szerokości do 15 metrów licząc od linii granicznej, względnie taki sam obszar gruntów wzdłuż brzegu wód granicznych. Pas ten miał służyć jako droga obchodowa strażników Straży Granicznej².
2. Strefa nadgraniczna – obszar leżący wzdłuż linii granicznej o szerokości 2 kilometrów licząc od linii granicznej. W szczególnych przypadkach strefa nadgraniczna mogła być rozszerzona do 6 kilometrów lub zwężona poniżej 2 kilometrów. Był to podstawowy rejon działalności Placówek I linii Straży Granicznej.
3. Pas graniczny – obejmował cały obszar powiatów przyległych do granicy państwa. Jeżeli szerokość pasa granicznego nie osiągnęła w ten sposób 30 kilometrów, włączano do niego te gminy sąsiednich

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 23.12.1927 r. „O granicach państwa”, Dz.U. RP nr 117, poz. 996 z dn. 30.12.1927 r. zmienione rozporządzeniem Prezydenta RP z dn. 16.03.1928 r., Dz.U. RP nr 32, poz. 306 z 1928.

² Straż Graniczna powstała w oparciu o Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 22.03.1928 r. „O Straży Granicznej”, Dz.U. RP nr 37, poz. 349 z dn. 25.03.1928 r. Rozporządzenie to weszło w życie z dn. 2.04.1928 r. Straż Graniczna ochraniać miała granicę północno-zachodnią, zachodnią i południową (część granicy z Niemcami w rejonie Prus Wschodnich, z Wolnym Miastem Gdańsk, granicę morską, z Niemcami na zachodzie, z Czechosłowacją i częściowo z Rumunią na południu).

powiatów, których obszar leżał w całości lub w części w odległości 30 kilometrów od linii granicznej. Był to podstawowy obszar odpowiedzialności Inspektoratów Granicznych (później Obwodów SG), na którym, podobnie jak na obszarze służbowej odpowiedzialności Placówek I linii, obowiązywały różnego rodzaju specjalne ograniczenia.

W rozporządzeniu określono także samo pojęcie granicy państwowej. Stwierdzono, że jest to linia oddzielająca terytorium państwa polskiego od innych terytoriów, względnie od morza pełnego i uwidoczniona w terenie. W przypadku granicy morskiej była ona jednocześnie granicą wód terytorialnych.

Wydanie rozporządzenia „O granicach państwa” miało na celu zwiększenie skuteczności ochrony granic pod względem celnym, politycznym, wojskowym i bezpieczeństwa publicznego.

Ochrona granicy pod względem celnym oznaczała czynności i przedsięwzięcia zmierzające do niedopuszczenia do nielegalnego wwozu do kraju lub wywozu z niego wszelkiego rodzaju towarów bądź innych wartości materialnych, a tym samym zmierzała do ochrony własnego przemysłu, handlu, zapewnienia rytmicznego zaopatrzenia rynku oraz dochodów skarbowi państwa z tytułu opłat celnych.

Celem ochrony granicy pod względem politycznym było niedopuszczenie do nielegalnego przekraczania granicy, przeciwdziałanie przenikaniu działalności państw ościennych zmierzającej do podważenia suwerenności i jedności państwa.

Ochrona granicy pod względem wojskowym związana była z zadaniem zabezpieczenia granic przed naruszeniem ich przez siły zbrojne i specjalne służb wywiadowczych państw obcych. W razie wojny formacja graniczna miała tworzyć pierwszą osłonę zbrojną państwa gotową do stawienia czoła nieprzyjacielowi.

Ochrona granicy pod względem bezpieczeństwa publicznego polegać miała na zabezpieczeniu jej przed elementami niebezpiecznymi dla struktury społeczno-ustrojowej państwa.

W roku 1931 w celu ujednoczenia przepisów oraz dalszego usprawnienia działalności Straży Granicznej wydano „Instrukcję służby granicznej” część I, w której między innymi określono pojęcie i podział

pogranicza, drogi celne i punkty przejściowe, rodzaj ruchu granicznego, granicę celną i morską, a także sposób pełnienia służby na granicy³.

Dopiero w październiku 1932 roku ukazała się ustawa regulująca problem granicy morskiej⁴. Obszar wód wzdłuż polskiego wybrzeża morskiego podzielono na:

- a) wody wewnętrzne – obszar wód Zatoki Puckiej zamknięty linią łączącą cypel helski z cyplem redłowskim;
- b) wody terytorialne – obszar wód morskich o szerokości 3 mil morskich (5 556 m) licząc od linii brzegu morskiego lub linii zamykającej polskie wody wewnętrzne;
- c) pas wód przyległych – obszar wód morskich o szerokości 6 mil morskich (11 112 m) licząc od linii brzegu morskiego lub linii zamykającej polskie wody wewnętrzne; na obszarze tym przysługiwało państwu wykonywanie praw zwierzchnich w zakresie ochrony wybrzeża.

Zgodnie z „Instrukcją Służby Granicznej” Straż Graniczna miała ochraniać granicę w trojaki sposób:

1. Przez bezpośrednie strzeżenie granicy.
2. Przez obserwację i kontrolę ruchu osobowego i towarowego w powiatach granicznych.
3. Przez systematyczne prowadzenie wywiadu o zamierzonych lub dokonywanych przestępstwach celnych, jak również przez stosowanie nadzoru poufnego (inwigilacji) w stosunku do osób podejrzanych o dokonywanie przekroczeń przepisów o ruchu granicznym.

Ciekawych spostrzeżeń i uwag na temat bezpośredniej ochrony granicy przez Straż Graniczną dostarcza Wacław Pachecki w swoim artykule zamieszczonym w czasopiśmie „Czaty” nr 8 z 1928 r.⁵ Autor pisze między innymi: „Placówka jest najniższą jednostką Straży Granicznej, z której wysyła się patrole do służby granicznej, zarazem stanowi ona rezerwę w ręku kierownika placówki na wypadek alarmu na granicy. Rozróżniamy placówki: 1-szej linii – położone bezpośrednio przy granicy oraz 2-giej linii – położone w głębi pasa granicznego. Zadaniem placówki 1-szej linii

³ ASG, sygn. 1492/3, Instrukcja Służby Straży Granicznej.

⁴ Dz.U. RP nr 29/1932, poz. 297.

⁵ W. Pachecki, *Placówka*, „Czaty” nr 8 z 1928 r., s. 7-9 (pisownia wg oryginału).

jest niedopuszczenie do przekroczenia granicy, względnie zatrzymywania osób ją przekraczających z towarem lub bez towaru. Placówki 2-giej linii mają obowiązek zatrzymywania osób, które przekroczyły granicę i zdołały przejść przez sieć ochronną placówek 1-szej linii oraz współdziałanie z temi ostatnimi.

Placówka 1-szej linii:

Stan placówki: 1 przodownik lub st. przodownik, 12 szeregowych, w tem jeden lub 2-ch st. strażników. Skład placówki: szeregowi piesi, piesi i konni lub rowerzyści; mogą być placówki wyłącznie konne. Długość odcinka placówki winna wynosić od 3-ch do 8 km, zależnie od warunków miejscowych. Ponieważ intensywność ruchu na granicy, a zwłaszcza ruchu przemysłowego ulega ciągłym zmianom, przeto kierownik Inspektoratu Granicznego musi mieć możliwość czasowego wzmocnienia placówek zagrożonych kosztem innych. Środek ten łatwo będzie można stosować po częściowem chociażby skoszarowaniu placówek 1-szej linii. Jako warunek dobrego wykonania służby, każdy funkcjonariusz Straży Granicznej winien posiadać jak najdokładniejsze wiadomości o miejscowości, osobach i stosunkach służbowych na swoim odcinku (...).

Sposoby pełnienia służby. Najprostszym i najgłówniejszym sposobem byłoby strzeżenie granicy według wymogów Reg. Służby Polowej – przez wystawienie czujek i posterunku alarmowego przy placówce. Rozwiązanie to w naszych warunkach nie może być brane w rachubę ze względu na stan liczebny Straży Granicznej, wobec czego służba musi być pełniona w sposób ukryty przez patrole i zasadzki, a tylko w wyjątkowych wypadkach przez posterunki stałe – nieruchome. Sposoby ochrony granicy nie mogą być jednakowe i określone z góry, nie tylko dla całości strzeżonych przez nas granic, lecz nawet i dla poszczególnych odcinków; bowiem użycie tych czy innych sposobów uzależnione jest od wielu czynników, a mianowicie:

- a) od rozwoju przemysłnictwa na terenie placówki względnie komisarjatu;
- b) od stanu liczebnego obsady;
- c) od warunków terenowych;
- d) od pory roku czy dnia.

Placówka strzeże granicy za pomocą:

- a) posterunków stałych – nieruchomych;
- b) patroli stałych – ruchomych;
- c) patroli łącznikowych i kontrolnych;
- d) zasadzek.

Posterunki stałe – nieruchome – najczęściej są stosowane na drogach celnych, punktach przejściowych gospodarczych; mają więc ściśle określone zadanie. W wyjątkowych wypadkach posterunki stałe mogą być użyte celem szczelnego zamknięcia granicy i rozmieszczone w terenie w takiej od siebie odległości, by sąsiednie posterunki wzajemnie się widziały.

Lata dwudzieste. Funkcjonariusz Straży Granicznej
Źródło: Archiwum CS SG

Patrole stałe – ruchome – obchodzą teren w pasie granicznym, przeszukując go i przeprowadzając obserwację z punktów do tego się nadających. W dzień zasadniczo szeregowy Straży Granicznej pełni służbę patrolową pojedynczo, z wyjątkiem patroli wysyłanych na dalsze odległości, w miejscowościach górskich i bezludnych. W porze nocnej zasadniczo pełni służbę patrolową 2-ch szeregowych (jeden jest dowódcą), z wyjątkiem wypadków, kiedy na małej przestrzeni znajduje się kilka

patroli, które w razie potrzeby mogą przyjść sobie nawzajem z pomocą. W okolicach niebezpiecznych, lub gdy tego specjalne warunki wymagają, patrole winny być wzmocnione do kilku szeregowych.

Patrole łącznikowe (piesze, konne, na rowerach) utrzymują łączność z sąsiednimi placówkami wzgl. komisariatami. Patrolom tym muszą być powierzone jeszcze inne czynności jak:

- a) zasięganie wiadomości o przemytnictwie na terenie powiatu granicznego;
- b) wywiad terenu, zbadanie miejscowości zamieszkałych oraz nastrojów ludności itp.

Patrole konne – wysyłane są celem sprawdzenia, czy wyznaczeni do służby szeregowi należycie wykonują polecone im obowiązki i czy stosują się do obowiązujących przepisów. Patrole konne odbywają kierownicy placówek wzgl. ich zastępcy. Do odbywania patroli kontrolujących powołani są również kierownicy komisariatów.

Zasadzki (czaty) – w składzie jednego lub więcej szeregowych, zarządza się w punktach wskazanych przez wywiad lub tam, gdzie wymagają tego warunki terenu lub też inne okoliczności. Zasadzki wystawia się przeważnie w nocy i podczas złej pogody. Jeżeli służbę pełni 2-ch lub więcej szeregowych, jeden z nich musi być dowódcą.

Obławy – stanowią kombinację (połączenie) patroli i zasadzek. Składają się z kilku lub kilkunastu szeregowych i mają zadanie ujęcia większych band przemytniczych. Zarządzać obławy mogą przełożeni od kierownika komisariatu wzwyż. O każdej zarządzonej obławie kierownik komisariatu melduje kierownikowi Inspektoratu Granicznego podając: powód zarządzonej obławy, czas jej trwania, miejsce, wynik, ilu użył ludzi i z jakich placówek...”.

Reasumując i uzupełniając uwagi i spostrzeżenia W. Pacheckiego dotyczące form i metod bezpośredniej ochrony granicy państwowej należy wyraźnie podkreślić, że Straż Graniczna w latach 1928-1939 realizowała to zadanie poprzez:

1. Pełnienie służby patrolowej.
2. Pełnienie służby na posterunkach.
3. Organizowanie czat (czujek).
4. Organizowanie czat ruchomych.
5. Organizowanie zasadzek.

6. Organizowanie obław.

Patrole w Straży Granicznej ze względu na charakter wykonywanych zadań dzieliły się na:

- a) łącznikowe;
- b) kontrolne;
- c) zwiadowcze.

Ze względu na sposób poruszania się:

- a) piesze;
- b) rowerowe;
- c) konne.

Patrole były podstawowym elementem służby Placówek I linii i mogły być jedno- lub wieloosobowe.

Patrole łącznikowe wysyłano w celu utrzymania łączności z sąsiednimi Placówkami lub Komisariatami. Wykonując to zadanie strażnicy niejako przy okazji kontrolowali dokumenty osób podejrzanych, kontrolowali linię graniczną itp.

Patrole kontrolne organizowane i prowadzone były przede wszystkim przez kierowników Komisariatów, Placówek lub ich zastępców. Zadaniem ich była kontrola poszczególnych służb i poziom wykonywanych zadań.

Patrole zwiadowcze wykonywały wielorakie zadania. Składały się przeważnie z jednego strażnika w dzień a przynajmniej dwóch w nocy (zdarzały się wyjątki). Ich zadaniem była kontrola stanu znaków i słupów granicznych, badanie ewentualnych śladów nielegalnego przekroczenia granicy, obserwacja zjawisk mogących wskazywać na naruszenie lub możliwość naruszenia przepisów obowiązujących na pograniczu (np. prowadzenie rozmów przez granicę, naruszenie granicy podczas prac polowych itp.). W razie zatrzymania osoby podejrzanej lub przemytnika patrol przerywał wykonywanie dalszych obowiązków i niezwłocznie doprowadzał osobę zatrzymaną do Placówki⁶.

Posterunki służby granicznej dzieliły się na:

- a) ochronne – wystawiane przy zwłokach przestępcy granicznego zastrzelonego podczas próby zatrzymania, dowodach rzeczowych po-

---

⁶ ASG, sygn. 541/151/150, Instrukcja Służby Granicznej 1931.

pełnienia przestępstwa, osobach zatrzymanych i aresztowanych, a także do pilnowania obiektów państwowych itp.;

- b) kontrolne – wystawiane w punktach przejściowych, na terenach kolejowych, w portach, miejscowościach przeciętych linią granicy lub w miejscach o dużym skupisku ludności położonych blisko granicy.

Posterunki jako element jednoosobowy, czasami z psem służbowym wystawiano także w punktach przejściowych, gdzie nie było Urzędów Celnych lub Policji Państwowej.

Czaty wystawiano w celu strzeżenia z ukrycia zagrożonego odcinka granicy. Najczęściej organizowano je:

- a) w miejscach, przez które według posiadanych informacji prowadziły przemytnicze szlaki;
- b) w miejscach, w których zauważono ślady prowadzące przez granicę;
- c) w miejscach, w których ze względu na dogodność, zwykle zamaskowane poszyciem leśnym podejście do granicy, można się było spodziewać przemytu, nielegalnego przekroczenia granicy lub innego przestępstwa.

W zależności od potrzeb i warunków do służby wyznaczano od jednego do kilku strażników, którzy utrzymując między sobą łączność zabezpieczali dłuższy lub krótszy odcinek granicy.

Czaty ruchome wyznaczano wszędzie tam, gdzie warunki terenowe lub atmosferyczne nie dawały możliwości zupełnego ukrycia się przez dłuższy czas. Stanowiły one formę przejściową między patrołowaniem a czatami zwykłymi. Strażnicy pełniąc służbę zatrzymywali się podczas patrołowania w pewnych punktach określonych w wytycznych do służby i prowadzili skrytą obserwację z tych miejsc.

Zasadzkę organizowano wtedy, kiedy uzyskano informację o planowanym przemyśle lub nielegalnym przekroczeniu granicy państwa. Brało w niej udział najczęściej dwóch strażników do czasu ujęcia przestępców. W przypadku nadmiernego wydłużenia się czasu pełnienia służby, właściwy przełożony zarządzał likwidację zasadzki lub zmianę jej obsady.

W celu ujęcia zwykle większych band przemytniczych organizowano **obławę**. Jej istota polegała na możliwie jak najszerszym zablokowaniu określonego odcinka granicy przez większą liczbę strażników

i dokładnym przeszukaniu terenu przez patrole działające w różnych kierunkach. W obławie brało udział zwykle kilka Placówek a zarządzał nią kierownik Komisariatu lub wyższy przełożony w przypadku uzyskania drogą wywiadu informacji o planowanym dokonaniu przestępstwa granicznego.

Podstawą do pełnienia służby granicznej był opracowany i zatwierdzony plan służb, który zawierał wyszczególnienie służb na poszczególnych odcinkach w określonym czasie oraz zadania – czynności, jakie strażnicy mieli wykonywać w danym okresie⁷.

Służba rozpoczynała się i kończyła na terenie Placówki. Każdy element służby wyruszając w teren otrzymywał tzw. rozkaz służby, który zawierał pisemne oznaczenie punktów orientacyjnych określających trasę marszu oraz zadania do wykonania. Tylko w wyjątkowych sytuacjach rozkaz służby wręczał osobiście kierownik Placówki udzielając jednocześnie dodatkowych informacji i wytycznych do służby.

Po zakończeniu służby składano przełożonemu ustny lub pisemny meldunek o przebiegu służby, tj. o dokonanych czynnościach i spostrzeżeniach. Czas służby w normalnych warunkach nie przekraczał 6 godzin. W szczególnych jednak sytuacjach trwać ona mogła 24 i więcej godzin⁸.

Strażnik pełniący służbę powinien posiadać legitymację służbową, notatnik, zegarek, opatrunek osobisty, latarkę elektryczną, ołówek chemiczny, kajdanki oraz karabinek z bagnetem wraz z 15 sztukami amunicji⁹.

Utrzymywaniu sprawnej łączności w Straży Granicznej służyła własna sieć telefoniczno-telegraficzna, a także wykorzystywanie gońców pieszych, konnych, psów łącznikowych i gołębi pocztowych¹⁰.

Granica morska ochraniana była przez flotyllę Straży Granicznej, która stacjonowała w porcie rybackim na Helu. W jej skład wchodziły dwa kutry patrolowe: „Batory” i „Strażnik” oraz trzy łodzie motorowe: „Kaszub”, „Mazur” i „Ślązak”. Ochrona wybrzeża odbywała się poprzez

---

⁷ ASG, sygn. 1096/67, Rozkaz organizacyjny KSG nr 11 z dn. 10.02.1930.

⁸ ASG, sygn. 541/151/150, Instrukcja Służby Granicznej 1931.

⁹ Ibidem.

¹⁰ ASG, sygn. 1492/3, Instrukcja Służby Straży Granicznej.

stosowanie tradycyjnych metod, głównie jednak organizowano patrole i czaty.

Zadaniem jednostek pływających Straży Granicznej było między innymi zapobieganie przemytnictwu poprzez:

- niedopuszczenie, aby statki zagraniczne i polskie przybijały do brzegu poza Urzędami Celnymi, a także by kutry rybackie nie przybijały do brzegu poza miejscami postoju kutrów rybackich wyznaczonymi przez właściwe władze,
- niedopuszczanie, aby statki wylądowały na ląd towary lub osoby poza miejscami urzędowania Urzędów Celných, ani też bez zezwolenia Urzędu Celnego nie przeładowywano ze statku na statek towarów i osób,
- obserwację statków, które z przyczyn niezależnych przybiły do brzegu w miejscu niedozwolonym,
- obserwację statków podejrzaných o przemyt, a w razie potrzeby przeprowadzenie rewizji,
- przeszukanie tych odcinków wybrzeża, które nadawały się do ukrycia statków przemytniczych i towarów przemycanych, np. cieżniny, zatoki itp.

Powyższe zadania realizowano pełniąc między innymi służbę patrolową lub poprzez czaty, tj. pozostając w odpowiednich do tego celu miejscach.

Stosowane z dużym zaangażowaniem przez funkcjonariuszy Straży Granicznej formy i metody bezpośredniej ochrony granicy państwowej przynosiły wymierne efekty. Wszystko to sprawiło, że Straż Graniczna z lat 1928-1939 chlubnie zapisała się w historii polskich formacji granicznych okresu międzywojennego.